

Helen Rapaport

TRKA ZA SPASENJE ROMANOVA

Prevela
Dubravka Srećković Divković

Laguna

Naslov originala

Helen Rappaport

THE RACE TO SAVE THE ROMANOVS

Copyright © Helen Rappaport 2018

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

*U spomen na moje roditelje
Keneta i Meri Ver*

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

FSC

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Za monarha nema gore kazne nego da izgubi ljubav svog naroda. To će teško razumeti svako sem onog ko je to proživio.
Kralj Alfonso Španski, u izgnanstvu, 1933.

Sa sobom su povukli i srušili čitav naš svet [...]. Svi kažu: kakva strašna kazna!, ali ja kažem da to nije kazna, već čisto logičan ishod lično njihovih postupaka. Istovetno kao da su uzeli šibicu i sami sebi zapalili odeću.

Velika kneginja Viktorija Fjodorovna
svojoj sestri Mariji, kraljici Rumunije,
Petrograd, 10. mart 1917.

Još otad [1918] proganja me pomisao da bih, da sam se mogao duže ubeđivati sa tim Uralskim sovjetom, možda uspeo da spasem rusku vladarsku porodicu.

Ser Tomas Preston, bivši britanski konzul
u Jekaterinburgu, pismo *Spektejtoru*,
11. mart 1972.

Sadržaj

Porodično stablo

Glosar imena

Umesto početka

1. Srećne porodice
2. „Neka katastrofa vreba u tami“
3. „Uzrok svemu tome je Alik, a Niki je bio slabić“
4. „Kralj je sa svakim danom sve zabrinutiji“
5. „Do luke Romanov murmanskim prugom“
6. „Neću mira imati dok ne budu živi i zdravi izvan Rusije“
7. „Mirisala je na neki Dimin roman“
8. „Molim vas, ne pominjite moje ime“
9. „Radije bih umrla u Rusiji nego da me spasu Nemci“
10. „Prtljag će biti sve vreme u najvećoj opasnosti“
11. „Čekajte zvižduk oko ponoći“
12. „Previše je to jezivo i bezdušno“
13. „Ona sirota nevina deca“

14. „Njegovom veličanstvu bi bilo mnogo draže da se ništa [...] ne objavljuje“

Postskriptum: „Niko nije kriv“?

Reč zahvalnosti

Napomene

Bibliografija

Porodično stablo

Glosar imena

Aleksandra/Aliks/Aliki: kneginjica Aleksandra od Hesena i na Rajni; Aleksandra Fjodorovna, carica Rusije; supruga *Nikolaja II*

Aleksej Nikolajevič Romanov: carević, *Nikolajev* i *Aleksandrin* sin; *Vilhelmovo* kumče

Aleksejev, general Mihail: načelnik Štaba Ruske carske vojske od 1915. do *Nikolajeve* abdikacije u martu 1917.

Alfonso XIII: kralj Španije; *Enin* suprug

Ali, kapetan Stiven: agent Britanske tajne obavještajne službe, s bazom u Murmansku

Alis: princeza Alis od Velike Britanije, docnije velika vojvotkinja od Hesena i na Rajni, majka *Aleksandri*, *Ireni*, *Eli*, *Viktoriji Milford Hejven* i *Erniju*; *Bertijeva* sestra

Anastasija Nikolajevna Romanova: četvrta *Nikolajeva* i *Aleksandrina* kći

Andersen, Hans Nils: danski biznismen i prijatelj britanske i danske kraljevske porodice

Armitsted, Henri: agent *Kompanije Hadsonovog zaliva*, s bazom u Arhangelsku

Avdejev, Aleksandar: *Jakovljevljev* komesar i kasnije komandant u kući Ipatjeva u Jekaterinburgu

Balfor, Artur: britanski sekretar inostranih poslova od 1916. do 1919.

Beloborodov, Aleksandar: predsjednik Uralskog regionalnog sovjeta od januara 1918.

Benkendorf, grof Pavle: oberhofmaršal i ceremonijalmajster na ruskom carskom dvoru

Berti, ser Fransis: britanski ambasador u Parizu od 1905. do 1918.

Berti: princ od Velsa, docnije kralj Edvard VII; otac *kralja Džordža V*; suprug *kraljice-majke* Aleksandre

Betman-Holveg, Teobald fon: nemački kancelar od 1909. do jula 1917.

Bjukenan, Merijel: britanska književnica, kći *ser Džordža Bjukenana*

Bjukenan, ser Džordž: britanski ambasador u Sankt Peterburgu / Petrogradu, 1910–1917, otac *Merijel Bjukenan*

Botkin, dr Jevgenij: lekar ruske carske porodice, koji je pošao s Romanovima u Tobolsk i Jekaterinburg

Botkin, Petar: ambasador carske Rusije u Lisabonu; brat *Jevgenija Botkina*

Brendstrem, general Edvard: švedski izaslanik u Sankt Peterburgu / Petrogradu od 1906. do 1920.

Brokdorf-Rancau, grof Ulrich fon: nemački izaslanik u Kopenhagenu od 1912. do 1918.

Buksgevdn, baronica Sofija: *Aleksandrina* počasna dvorska dama

Čičerin, Georgij: narodni komesar inostranih poslova od 1918. do 1930.

Dagmar / carica-udova: princeza Dagmar od Danske, carica-udova Rusije, pod imenom Marija Fjodorovna; sestra *kraljice-majke*, majka *Nikolaju* i tetka *Kristijanu X*

Dejvidson, ser Artur: štalmajster kod *Bertija*, kasnije i kod *kralja Džordža V*, od 1910. do 1922.

Den, Lili: jedna od dama iz *Aleksandrine* uže svite, ali bez zvaničnog položaja na dvoru

Dolgorukov, knez Vasilij: ađutant-general u *Nikolajevom* Vrhovnom štabu; pošao s njim u Tobolsk; pastorač *grofa Benkendorfa*

Džordž V: kralj Velike Britanije i Severne Irske; brat od ujaka *Vilhelmu* i *Aleksandri*, brat od tetke *Nikolaju*

Ela: kneginjica Elizabeta od Hesena i na Rajni, docnije velika kneginja Jelizaveta od Rusije, sestra *Aleksandri*, *Ireni*, *Viktoriji Milford Hejven* i *Erniju*

Ena: Viktorija Evgenija od Batenberga, kraljica Španije i *Alfonsova* supruga; *Aleksandrina* sestra od tetke i *Bertijeva* sestričina

Erni: veliki vojvoda Ernst Ludvig III od Hesena i na Rajni, brat *Aleksandri*, *Eli*, *Ireni* i *Viktoriji Milford Hejven*

Gološčokin, Filip: vojni komesar Uralskog regionalnog sovjeta

Gustav V: kralj Švedske, dalji rođak Romanova preko bračnih veza

Harding, lord: prvi baron od Penshersta, trajni državni podsekretar inostranih poslova 1916–1920.

Harding, ser Artur: britanski ambasador u Madridu od 1913. do 1919.

Hauard, ser Esme: prvi baron Hauard od Penrita, izaslanik i opunomoćeni ministar kralja Švedske od 1913. do 1918.

Haušild, Herbert: prvi sekretar i nemački vršilac dužnosti konzula u Moskvi 1918.

Henberi-Vilijams, general-major ser Džon: načelnik Britanske vojne misije u Rusiji od 1914. do 1917, s bazom u Stavki, *Nikolajev* savetnik

Hitrovo, Rita (Margarita): *Olgina* drugarica i koleginica bolničarka u bolnici u Carskom Selu

Hokon VII: kralj Norveške, oženjen svojom sestrom od tetke *Mod*, kojoj je, isto kao i njemu, *Nikolaj* takođe brat od tetke

Igan, Moris: američki ambasador u Danskoj od 1907. do decembra 1917.

Irena: princeza, supruga Hajnriha od Pruske, sestra *Aleksandri*, *Eli*, *Viktoriji Milford Hejven* i *Erniju*; *Vilhelmova* snaha

Jakovljevič, Vasilij: pravo ime Konstantin Mjačin, komesar sovjeta zadužen za preseljenje Romanova iz Tobolska u Jekaterinburg

Jofe, Henrih: prvi sovjetski ambasador u Berlinu 1918.

Jurovski, Jakov: boljševik sa Urala i član Čeke (tajne policije); raspoređen na mesto komandanta kuće Ipatjeva 4. jula 1918. da bi organizovao i nadzirao eventualno pogubljenje porodice Romanov

Jusupov, knez Feliks: Raspućinov ubica; oženjen *Nikolajevom* sestričinom; jedan od zaverenika koji su želeli da ukinu *Aleksandrinu* moć

Kaming, ser Mansfield: načelnik MI1c, Inostranog odseka Britanske tajne obaveštajne službe.

Kerenski, Aleksandar: ministar pravde Privremene vlade u martu 1917;
ministar rata u maju 1917; premijer od jula do oktobra 1917.

Kilman, Rihard fon: nemački ministar inostranih poslova od avgusta 1917. do jula 1918.

Kinlin, Albert fon: nemački sekretar poslanstva u Stokholmu

Kobilinski, pukovnik Jevgenij: komandant garnizona Aleksandrovske dvorca u Carskom Selu; zapovednik straže u Gubernatorskom domu u Tobolsku

Kokovcov, Vladimir: bivši premijer Rusije, od 1911. do 1914.

Kontreras, Fernando Gomez: španski poslovni ataše u Petrogradu 1918.

kraljica-majka: Aleksandra, danska princeza, *Bertijeva* supruga, majka *kralja Džordža V*; tetka *Nikolaju*, a ujna *Aleksandri*

Kristijan X: kralj Danske od 1912. do 1947, bratanac *kraljice-majke*, *Dagmar* i *Valdemara*, *Nikolajev* brat od ujaka

Krivošejin, Aleksandar: ruski monarhista, bivši carski ministar poljoprivrede, od 1908. do 1915.

Ksenija: velika kneginjica Ksenija Aleksandrovna, *Dagmarina* kći i *Nikolajeva* sestra; *Sandrova* supruga

Kudašev, knez Ivan: ruski ambasador u Madridu; u julu 1917. smenio ga *Nekljudov*

Lavov, knez: premijer Privremene vlade od marta do jula 1917.

Lid, Jonas: norveški biznismen, brodski magnat i avanturista; pionir prolaska Karskim morem do severa Rusije

Lojd Džordž, Dejvid: britanski premijer ratne koalicione vlade konzervativaca i liberala od 1916. do 1922.

Lokart, Robert Brus: diplomata i špijun; britanski generalni konzul u Moskvi 1917; prvi britanski izaslanik u sovjetskoj Rusiji 1918.

Loker-Lampson, Oliver: poručnik-komandir u Dobrovoljačkoj rezervi Kraljevske mornarice, komandant Britanskog eskadrona oklopnih vozila u Rusiji 1916–1917.

Makdonald, Remzi: parlamentarni poslanik britanske Laburističke stranke, vođa opozicije i prvi premijer laburista 1924.

Marija Georgijevna, velika kneginja: supruga velikog kneza Georgija Mihajloviča, kći kralja Đorđa I Grčkog

Marija Nikolajevna Romanova: treća *Nikolajeva* i *Aleksandrina* kći

Marija Rumunska: princeza i docnije kraljica; kći *vojvotkinje od Koburga*, sestra *velike kneginje Viktorije Fjodorovne*; sestra od ujaka *Aleksandri*, sestra od tetke *Nikolaju*

Marija Pavlovna, velika kneginja: zvana „starija“; supruga velikog kneza Vladimira Aleksandroviča, *Nikolajeva* strina

Markov, kornet Sergej: ruski monarhista, poznat kao Mali Markov

Markov, poručnik Nikolaj: ruski monarhista, poznat kao Markov II

Meri del Val, Alfonso: španski ambasador u Londonu 1913–1918.

Meri, kraljica: princeza Mej od Teka, supruga *kralja Džordža V*

Mihail Aleksandrovič, veliki knez: *Nikolajev* brat i *Dagmarin* sin

Mihail Mihajlovič, veliki knez: „Miš-Miš“, sin velikog kneza Mihaila Nikolajeviča; unuk Nikolaja I i *Sandrov* brat

Miljukov, Pavle: ministar inostranih poslova u Privremenoj vladi od marta do maja 1917, nasledio ga *Tereščenko*

Mirbah, grof Vilhelm fon: nemački ambasador u Moskvi od aprila do jula 1918.

Mod, princeza: kći *Bertija* i *kraljice-majke* Aleksandre; kraljica Norveške i supruga *kralja Hokona VII*

Mosolov, grof Aleksandar: načelnik Kancelarije Ministarstva carskog dvora

Nejdgart, Dmitrij: ruski monarhista i pripadnik desnog centra

Nekljudov, Anatolij: ambasador carske Rusije u Stokholmu od 1913. do 1917; ambasador u Madridu od juna do septembra 1917.

Nikolaj Nikolajevič, veliki knez: brat od strica *Nikolajevom* ocu, ali nazivan stricem; bivši glavnokomandujući Carske ruske vojske

Nikolaj/Niki: car Nikolaj II Ruski, *Aleksandrin* muž i *Dagmarin* sin

Olga Nikolajevna Romanova: najstarija *Nikolajeva* i *Aleksandrina* kći

Paleolog, Moris: francuski ambasador u Sankt Peterburgu / Petrogradu od 1914. do 1917.

Pankratov, Vasilij: komandant Gubernatorskog doma u Tobolsku

Preston, Tomas: britanski konzul u Jekaterinburgu od 1913. do 1918.

Pul, general-major Frederik Katbert: britanski glavnokomandujući Savezničkih interventnih snaga u severnoj Rusiji od maja do oktobra 1918.

Ratibor, knez Maksimilijan fon: nemački ambasador u Madridu

Rodzjanko, Mihail: načelnik Carske državne dume od 1911. do 1917.

Sandro: veliki knez Aleksandar Mihajlovič, oženjen *Nikolajevom* sestrom Ksenijom

Sesil, lord Robert: parlamentarni državni podsekretar inostranih poslova od 1915. do 1919.

Skavenijus, Harald: danski ambasador u Petrogradu do 1920.

Solovjov, pukovnik Boris: ruski monarhista i neuspeli spasilac Romanova; suprug Raspućinove kćeri Marije

Stamfordam, lord: Artur Big, prvi baron Stamfordam, privatni sekretar *kralja Džordža V* od 1910. do 1931.

Sverdlov, Jakov: načelnik Centralnog izvršnog komiteta i Lenjinova desna ruka; u bliskom kontaktu s boljševicima Uralskog regionalnog sovjeta, odigrao ključnu ulogu u sudbini Romanova

Tatjana Nikolajevna Romanova: druga *Nikolajeva* i *Aleksandrina* kći

Tereščenko, Mihail: ruski ministar inostranih poslova od maja do oktobra 1917, nasledio *Miljukova*

Trepov, Aleksandar: ruski monarhista i bivši premijer, 1916–1917.
u prvoj sovjetskoj vladi

Valdemar: danski princ, brat *Dagmar* i *kraljice-majke*; *Nikolajev* ujak

Vasiljev, otac Aleksej: sveštenik Blagoveštenske crkve u Tobolsku; *Solovjovljev* saučesnik

Viktorija Fjodorovna, velika kneginja: supruga velikog kneza Kirila Vladimiroviča, princeza Viktorija Melita, kći *vojvotkinje od Koburga*, sestra *Marije* Rumunske, sestra od ujaka *Aleksandri*, sestra od tetke *Nikolaju*

Viktorija Melita: v. *Viktorija Fjodorovna, velika kneginja*

Viktorija Milford Hejven: kneginjica Viktorija od Hesena i na Rajni; supruga princa Ludviga od Batenberga, docnije markiza od Milford Hejvena. Sestra *Aleksandri*, *Eli*, *Ireni* i *Erniju*; sestričina *Bertiju*

Vilhelm: nemački kajzer, brat od tetke *Aleksandri* i *Džordžu V*, kum *Alekseju*

Virubova, Ana: *Aleksandrina* bliska prijateljica i dvorska dama

vojvotkinja od Koburga: velika kneginja Marija Aleksandrovna, kći cara Aleksandra II; supruga princa Alfreda od Velike Britanije, vojvode od Koburga; ujna *Aleksandri, Eli, Ireni, Viktoriji Milford Hejven* i *Erniju*; tetka *Nikolaju*

Vorovski, Vaclav: sovjetski ambasador u Stokholmu 1917–1918.

Voters, Volskort Hili-Hačinson, brigadni general: načelnik Britanske vojne misije u Carskoj ruskoj vojsci tokom Prvog svetskog rata; *Vilhelmov* prijatelj

Vudhaus, Artur: britanski konzul u Petrogradu, koji se tamo starao o diplomatskim interesima nakon povratka *ser Džordža Bjukenana* u Englesku u januaru 1918.

Žilijar, Pjer: švajcarski učitelj koji je predavao francuski velikim kneginjicama i careviću *Alekseju*

Umesto početka

Nakon objavljivanja dveju knjiga o poslednjoj ruskoj carskoj porodici 2008. i 2014, jedne knjige o Lenjinu 2009. i jedne o ruskoj revoluciji 2016, uistinu sam mislila da sam stigla do kraja svoje pisane ljubavne veze s Romanovima i Rusijom. Činilo mi se da sam iscrpla sve što sam imala da kažem na tu temu. Nameravala sam da se nadalje, kao pisac, držim bliže rodnoj zemlji i vratim se mojoj drugoj ljubavi, viktorijancima.

Ali nešto mi uporno nije dalo mira. Romanovi nisu hteli da me puste.

Romanovi. Rusija. Revolucija. Te tri zavodljive reči uvukle su toliko nas u tragičnu priču o poslednjoj ruskoj carskoj porodici za ovih preko sto godina od njihove smrti. One nagoveštavaju jednu grandioznost koja je u mnogo čemu potpuno suprotna toj pravoj porodici – koliko god vladarskoj – koja se nalazi u jezgru svega. Šta je to što nas toliko beskrajno opčinjava u caru Nikolaju II, njegovoj supruzi Aleksandri i njihovo petoro dece – Olgii, Tatjani, Mariji, Anastasiji i Alekseju? Uprkos tome

što predstavljaju apoteozu tritagodišnje dinastičke vladavine Romanova u Rusiji – kao i njihovom posedovanju bajoslovnog bogatstva, nepreglednih imanja i bezbrojnih velelepkih dvoraca – ne privlači nas ta epska razmera priče o carskoj porodici, već pre ona slika tihe, tople i duboko nerazmetljive porodice čijim članovima ništa nije draže nego da provode vreme u međusobnom društvu, ali će im živote okončati grozno ubistvo.

Mada u uvodnim poglavljima scenu postavljaju roditelji, te ćemo videti i koliko su u mnogom pogledu sami bili kovači svoje nasilne sudbine, njihova deca su ta koja i dan-danas bude u nama žaljenje i čežnju za drugačijim ishodom.

Kao vladari najmoćnijeg carstva na svetu, Nikolaj i Aleksandra su očajnički želeli sina i naslednika. Rođenje četiri kćeri – Olge, Tatjane, Marije i Anastasije – jedne za drugom, između 1895. i 1901, izazvalo je znatan nespokoj javnosti, ali i obilje privatne radosti. Konačni dolazak na svet sina i naslednika romanovskog prestola, malog Alekseja, preokrenuće život ove porodice. Sva njena žiža preusmeriće se na bolešljivog carevića i većitu borbu da se spreče njegovi teški napadi hemofilije, koju mu je i ne znajući prenela majka, a mogla je u svakom trenu usmrtiti „Nadu Rusije“.

S obzirom na toliku pažnju posvećivanu Alekseju, sve manje se zapažaju njegove četiri sestre, koje će postepeno kliznuti u pozadinu kao bezimen kolektiv ljupkih devojaka, naizgled šarmantnih, nekontroverznih – i nezanimljivih. No uprkos tome što neprestano žive u senci sestrinske dužnosti prema bratu i posvećenosti dominantnoj majci-invalidu, sestre Romanove ni slučajno neće izgubiti svoju upečatljivu individualnost. Plemenita i osećajna Olga, koja je volela poeziju ali bila sklona samoposmatranju i promenama raspoloženja, osećala je, kao najstarija, breme odgovornosti da služi kao uzor. Nasuprot njoj, Tatjana nikad nije odavala svoja osećanja; bila je žustra

i sposobna, izuzetno spretna kad nešto stvarno treba obaviti. Ona je posedovala istu opreznu ličnost i uzdržanost kao njena majka, kojoj je bila odana. Marija je bila mila, blaga i puna ljubavi, rođena negovateljica koja voli decu. Ali kao srednje dete bila je podložna izivljavanjima ostalih, naročito četvrte po redu Anastasije. O najmlađoj sestri Romanovoj mnogo je pisano – možda na štetu ostalih sestara – ali ona je bila jedinstven individualac, neobuzdan duh, bujna i ekstrovertna devojčica, dobar zabavljač ljudi i podstrekivač duha. I najzad, bio je tu Aleksej, bistro, radoznalo dete koje je razmazila preterano zaštitnički nastrojena majka – što je podsticalo nastupe ružnog ponašanja – ali kako je rastao, tako je sve više pokazivao visoku inteligenciju i intuiciju, kao i saosećanje prema onima koji poput njega pate zbog rđavog zdravlja.

Taj intimni, izrazito zaštićeni domaći svet koji su stvorili njihovi mama i tata, a u kom je ovo petoro dece tako zadovoljno boravilo sve do izbijanja rata 1914, veoma se razlikovao od javnog u kom su obitavali Nikolaj i Aleksandra. Već 1917. autokratski car i carica – nekada tako voljeni kao bačuška i matuška nacije – naširoko su osuđivani u revolucionarnoj Rusiji koja se naglo menjala. Zemlju su satrle zloupotrebe starog, represivnog carskog režima, te je sve jači glas nezadovoljstva zahtevao njihovo svrgnuće i uspostavljanje jedne demokratske ustavne vladavine.

U ratnim godinama 1914–1918. deca Romanovih počela su iz prve ruke da uviđaju i na svojoj koži osećaju ružnu istinu o sveopštoj antipatiji usmerenoj na njihove roditelje. Morala su da odrastu brzo – najstarije dve sestre, Olga i Tatjana, obučile su se za medicinske sestre da bi radile u bolnici koju je osnovala njihova majka u Carskom Selu, a svi oni, uključujući i Alekseja, podržavali su dobrotvorne akcije Crvenog krsta, išli u posete bolnicama i uključivali se u druga ratna

pregnuća. No tad se rat survao u revoluciju i kaos; u martu 1917. dotad metaforični kavez koji je štiti decu Romanovih postao je veoma stvaran i zastrašujući. Pala je stara carska vlada – Državna дума – i Nikolaj je bio prisiljen da abdicira. Sada uhapšenici nove Ruske privremene vlade, Romanovi su držani u kućnom pritvoru, najpre u Aleksandrovskom dvorcu od marta do jula 1917, da bi potom bili prebačeni u Tobolsk i tamo ostali od avgusta do aprila 1918, a na kraju poslati u Kuću posebne namene u Jekaterinburgu.

Upravo tu, u tom središtu uralske rudarske industrije u Zapadnom Sibiru, tokom poslednjih devedeset osam dana života, porodica Romanova počela je da sluti zlokobnu promenu u vazduhu. Sve dotad su monotoniju zatočeništva trpeli s mešavinom snažne dosade i staložene pomirenosti sa sudbinom. Ali Boljševička revolucija je bila nadomak završnice igre, a to je značilo samo jedno: brutalan i osvetoljubiv čin kazne biće usmeren na čitavu carsku porodicu. Mora biti da su Nikolaj i Aleksandra osećali da bi revolucija kad-tad mogla sprovesti odmazdu nad njima. Ali ne bi valjda i nad decom?

Nasilna smrt ovih sedam carskih žrtava, uz njihovog doktora i troje vernih slugu, iako nama sada deluje jezivo, u to vreme je brzo pala u zaborav. Hitro ju je progutao mnogo jeziviji vir ljutih borbi i ubistava koji će odneti još jedanaest miliona ruskih života u tim godinama ustanka i građanskog rata 1917–1922.

Pa ipak, uprkos tome, za neke će Romanovi zauvek predstavljati, u istorijskom smislu, simbolične prve žrtve novog sovjetskog režima i jednog sistema koji će ubiti još brojnije milione u predstojećim decenijama staljinističke represije. Tu je, takođe, još jedan element koji održava ovu priču u svesti javnosti: uporan osećaj – često nepotpuno shvaćen – da je regicid, ubistvo kralja ili cara, zapravo ubistvo božjeg pomazanika;

da je regicid čin kojim se prekoračuje granica, posle čega je svako zlo moguće.

No u samom načelu, najviše nas užasava ubistvo nevine dece.

Imala sam snažan osećaj privrženosti Romanovima od samog početka – dok sam hodala ulicama Jekaterinburga u leto 2007, nakon što sam otputovala tamo avionom da bih istražila građu za moju knjigu Jekaterinburg: Poslednji dani Romanova [Ekaterinburg: The Last Days of the Romanovs]. Po Julskoj sparini i do kasno u utvarne bele noći što su osvetljavale grad, koračala sam njegovim ulicama sa severa na jug, sa istoka na zapad, i iznova zamišljala poslednje dane Romanova u kući Ipatjeva na Voznesenskom prospektu. Otišla sam do Koptjakovske šume, udaljene petnaestak kilometara, i stajala s hodočasnici koji su oplakivali Romanove u zanesenoj tišini na tom mestu gde su mrtva tela ove porodice i njihovih vernih pomoćnika bačena u haotičnoj žurbi te prve noći. Našla sam put do skromnog drvenog krsta s plastičnim cvećem na jednom nedalekom šumskom proplanku, gde su svi oni – izuzev Marije i Alekseja – izručeni u plitak grob posle četrdeset osam sati. Duboko sam se zapitala zašto mi je tačno ta priča tako snažno zaokupila maštu. Bilo mi je jasno ono moćno, sveprožimajuće osećanje tuge zbog smrti Romanova koju i dalje neguju u sebi pobožni pravoslavni Rusi; i poput svih drugih, našla sam se usisana u njene elemente snažne drame i tragedije. Ali osnova moje privučnosti bilo je to što sam istoričar i pisac. Želela sam odgovore na pitanja koja su me odavno mučila, a osećala sam da niko dotad nije istinski na njih pokušao da odgovori. Želela sam da pokušam i da dosegнем istinu o onom što se stvarno događalo 1917–1918.

Kanonizacija ubijenih članova porodice Romanov osamdesetih godina, za kojom je usledilo vaskrsenje Ruske pravoslavne

crkve nakon pada komunizma 1991, othranila je obožavanje u takvoj meri da je Jekaterinburg danas preobražen u važan hodočasnički centar. Posledica je ta da je za poslednjih dvadeset pet godina, u postsovjetskoj Rusiji, na svetlost dana izbilo mnoštvo dokaza o okolnostima koje su pratile to vreme što ga je porodica provela u zatočeništvu, počev od kućnog pritvora u Aleksandrovskom dvorcu pa do poslednjih sablasnih, zloslutnih dana u Jekaterinburgu. Od devedesetih dosad, ruski istoričari su objavili mnoge dragocene dokazne materijale koji su dugo čamili po sovjetskim arhivima i obimno se pisalo o okolnostima u kojima su se ubistva odigrala, kao i o identitetu njihovih počinitelja. Zbog nastavka kontroverze u vezi sa DNK testiranjem zemnih ostataka – sprovedenim najpre devedesetih, pa ponovljenim nedavnije, na zahtev Ruske pravoslavne crkve – priča o njima i dalje se uporno pojavljuje u štampi. Svaki put kad se to desi, slede zamorne teorije zavere i tvrdnje o čudesnom preživljavanju; čak ni sad takvi ne odustaju.

Jul 2018. označava stotu godišnjicu od ubistva Romanova. Ovo je nesumnjivo pogodan i najprikladniji čas da se konačno stavi metaforični poklopac na mrtvački sanduk i da se ova priča privede kraju. Za mene kao istoričara, preostaje nekoliko gorućih pitanja bez odgovora kojima se još niko nije pozabavio – sem pokojeg parčenceta tu i tamo, često zasnovanijeg na nagađanjima nego na originalnom, dokazima potkrepljenom istraživanju. A ona glase:

Zašto niko nije uspeo da spase Romanove?

Zašto su ti brojni vladarski srodnici, širom Evrope, kolektivno izneverili carsku porodicu? Zašto su ih izdale sve savezničke vlade, s kojima je, rame uz rame, Rusija tako nepopustljivo vojevala tri i po godine? Zašto se Ruska privremena vlada pokazala kao nemoćna da nakon Nikolajeve abdikacije obavi hitnu i bezbednu evakuaciju iz Rusije? Zašto Nemačka nije

iskoristila svoj povoljni položaj tokom brestlitovskih mirovnih pregovora s boljševicima u 1918. i insistirala da Romanovi budu pušteni? I zašto su svi tako lako naseli na dvoličnu igru koju je odigrala Lenjinova sovjetska vlada u vezi sa istinskim okolnostima brutalnog ubistva carske porodice?

Budući da već godinama govorim o Romanovima na književnim susretima, uvek mi, na kraju svakog razgovora, publika postavi dva predvidljiva pitanja: „Da li se Anastasija spasla?“ i „Zašto je kralj Džordž Peti izneverio svoje rođake Romanove i nije im dao azil u Engleskoj?“

Ah, dakle, za sve je kriv kralj Džordž? Britanski kralj je propustio da galopom pristigne u pomoć svojim rođacima Romanovima. Kamo sreće da je to tako prosto! Priča koju ovde razotkrivam mnogo je složenija: ona je pripovest o intrigantnim ličnim porodičnim odnosima; o internim i međunarodnim političkim suparništvima i predrasudama; o nepredvidljivosti geografije i vremenskih prilika, te otud proisteklim logističkim poteškoćama; i takođe – u samoj osnovi – priča o naprosto loše odabranim trenucima.

Da bih svemu tome dala smisao, želela sam da krenem tako što ću se najpre uhvatiti ukoštac sa stavovima i odnosima vladarskih srodnika koji su se našli u ratu – ili se pak riskantno držali neutralnog položaja – u avgustu 1914. To je značilo da ću morati da se vratim u tesni, incestuozni svet evropskih vladarskih porodica devedesetih godina devetnaestog veka.

Prva glava

Srećne porodice

U aprilu 1894, u Koburgu, prestonici nemačkog vojvodstva Saksen-Koburga, sklopljen je poslednji u nizu vladarskih dinastičkih brakova koje je, kao „baka Evrope“, skovala kraljica Viktorija. Mlada i mladoženja bili su njeni unuci: Ernst, vladajući veliki vojvoda od Hesena i na Rajni, i princeza Viktorija Melita, kći princa Alfreda, Viktorijinog sina. Bila je to zajednica koja je oličavala međusobne brakove najbližih i malo daljih rođaka, redovnu pojavu u porodici kraljice Viktorije još od pedesetih godina veka. U vreme kraljičine smrti 1901, njeni vladarski potomci u Evropi već su bili uvučeni u mrežu zamršenih i često antagonističnih dinastičkih spona i odanosti koja će se i dalje plesti sve do uoči rata 1914.

Međutim, taj najnoviji porodični brak sklopljen u Koburgu, između Ernsta (poznatijeg kao Erni) i njegove sestre od ujaka Viktorije Melite, umalo nije osujetila zakulisna drama koja je pratila desetogodišnju povremenu romansu između Nikolaja Aleksandroviča, ruskog prestolonaslednika, i Ernijeve sestre, kneginjice Aliks (kako je tad bila poznata). Svi

su Aliks smatrali velikom lepoticom i poželjnom udavačom, pošto je bila unuka kraljice Viktorije. Nikolaj se zdušno borio za nju nekoliko godina, ali ona se tvrdoglavo opirala njegovim preklinjanjima da se uda za njega. Naizgled nesavladiv kamen spoticanja bio je taj što je pobožna Aliks, uprkos svojoj snažnoj ljubavi prema Nikolaju, postojano odbijala da se odrekne luteranske vere i pređe u rusko pravoslavlje. Ali na ovom venčanju u Koburgu, donekle i neočekivano, potrebni podsticaj je dat zahvaljujući mešanju jednog rođaka od kog bi se to najmanje očekivalo – napornog i često neprijateljski nastrojenog Vilhelma, nemačkog kajzera. Tu se, kao nemački car na ravnoj nozi sa svojom babom Viktorijom, imperatorkom Indije, Vilhelm naslađivao što rukovodi tim „uzvišenim okupljanjem najstarijih dinastija u Evropi“.¹ Svojski je poradio na tome da ubedi Aliks da pristane na preobraćenje kako bi se učvrstila dalja dinastička ekspanzija u Evropi, te je 21. aprila konačno popustila. Nikolaj u svom dnevniku beleži da je to „najdivniji, najnezaboravniji dan mog života – dan moje veridbe s mojom dragom voljenom Aliks“.² Zauvek potom, Vilhelm će čestitati sebi što je odigrao tu ulogu, pojavivši se kao *deus ex machina* i omogućivši veridbu svojih rođaka iz Rusije i Nemačke. Smatrao je da mu duguju svoju sreću, i to nepomerljivo ubedenje u sopstvene presuđujuće moći ostaće sastavni deo mitomanije Vilhelmovog ekscentričnog sveta.³

Međutim, kraljica Viktorija je gajila vrlo ozbiljne slutnje u vezi sa svime što bi budućnost mogla doneti njenoj voljenoj unuci Aliks ukoliko bi se udala u rusku vladarsku porodicu. „Sledi mi se krv u žilama kad je zamislim tako mladu, a najverovatnije posadenu na taj veoma nebezbedni presto“, piše ona Aliksinoj sestri Viktoriji, jer „njen dragi život i pre svega život njenog muža“ biće „neprestano pod pretnjom“.⁴

Istorija će potvrditi da je kraljica Viktorija, kao i u mnogo čemu drugom, bila u pravu.

U ranijim godinama Vilhelm je i sam gajio težnje da mu žena bude jedna od četiri prelepe hesenske sestre: Aliks, Ela, Viktorija ili Irena. Često im je dolazio u goste iz svog doma u Berlinu dok su rasle u Hesenu i uvek je na Aliksinu stariju sestru Elu gledao kao na svoju „posebnu ljubimicu“.⁵ Kad je imao devetnaest godina, Vilhelm se već nadao da će je uzeti za ženu. Ona mu je bila sestra od tetke, prilika kakvu bi, uprkos genetskim opasnostima koje nosi kosangvinitet, kraljica Viktorija možda svejedno podržala. Ali Vilhelmova majka, engleska princeza Viktorija, imala je drugačije zamisli. Ona je favorizovala kneginjicu od Šlezvig-Holštajn-Zonderburg-Augustenburga, koja je bila u manje bliskom srodstvu.

Vilhelm nikad nije voleo da ga neko osujeti, a naročito njegova majka, te je uporno dolazio hesenskim sestrama u Darmštad. Ali samo što je Ela počela da popušta, ozloglašeno nepredvidljivi budući kajzer preusmerio je osećanja na kandidatkinju dražu njegovoj majci, Avgustu Viktoriju od Šlezvig-Holštajna, s brzinom koju njegov rođeni otac opisuje kao „sramotnu“.⁶ Pa ipak, Vilhelm nikada neće zaboraviti svoju mladalačku ljubav prema Eli i razviće opsesivnu mržnju prema čoveku za kog će se ona udati 1884. godine – prema velikom knezu Sergeju Aleksandroviču. Ela se jeste udala za Rusa, ali u Vilhelmovim očima ona je bila i ostaće Nemica.

Privatno je bilo jasno da se princeza Viktorija bojala da bi Ela mogla doneti hemofiliju – „hesensku bolest“ – nemačkoj vladarskoj porodici. Jer Elina majka, princeza Alis, velika vojvotkinja od Hesena i engleska princeza, bila je nosilac potencijalno smrtonosnog gena koji joj je nehotice prenela njena majka kraljica Viktorija. Stoga se krajem veka na bliskost krvnih veza koje su spajale evropske vladarske

porodice gledalo sve sumnjičavije. Pa ipak, prilikom venčanja u Koburgu 1894. svi su nastojali da potisnu strahove. Bilo je to izuzetno radosno vreme: „Kao da se niko nije ni sećao svih onih jezivih priča što su se pripovedale o brakovima između srodnika“, umiruje Aliks jednu prijateljicu u vezi sa svojom veridbom s Nikolajem, „gledajte, pola naših rođaka uzeli su se međusobno.“ A sem toga, „koga još uopšte ima za ženidbu?“⁷

Brak što je u novembru 1894. sklopljen između Nikolaja i Aliks (koja je sada uzela rusko ime i patronim i postala Aleksandra Fjodorovna) iskovaće nove rusko-nemačko-britanske porodične saveze. To će obezbediti da ruska carska porodica dolazi u redovne porodične posete svojim rođacima u Evropi sa svojih petoro dece – Olgom, Tatjanom, Marijom, Anastasijom i Aleksejem – narednih petnaest godina. Omiljeno sastajalište biće im Aleksandrina rodna država Hesena – i obično Nojes pale u gradu Darmštatu, gde se 1872. rodila kao kneginjicu vladajuće kuće. Dolasci Romanova bili su toliko redovni da je krajem devedesetih Nikolaj platio da se namenski za Aleksandru tamo izgradi ruska pravoslavna kapela, pošto je u svom ruskom pravoslavlju postala jednako pobožna kao što je bila u luteranskoj veri. No mesto koje su u Hesenu Romanovi najviše voleli bilo je Ernijevo letnje odmaralište, lovačka kuća znana kao Šlos Volfsgarten, kud se Aleksandrin otac, veliki vojvoda Ludvig, često povlačio nakon prevremene smrti njihove majke, princeze Alis, 1878. Situirana nedaleko od prestonice, ta kuća je bila zidana od cigle i skromna, ali nalazila se u predivnoj gustoj bukovoju šumi i imala je miomirisani ružičnjak, ukrasnu fontanu i voćnjake. Tu su Romanovi uživali u susretima sa Aleksandrinim sestrama Irenom, udatom za princa Hajnriha od Pruske, i Viktorijom, udatom za princa Ludviga od Batenberga, sada

već nastanjenom u Engleskoj. Ela im se pridruživala kad god je mogla da doputuje iz Rusije. Ti opuštene porodični odmori često su trajali po nekoliko nedelja i nosili su mnoge srećne sate jahanja, tenisa i piknika, silno sviranje i pevanje. Oni su bili izrazit kontrast napetoj atmosferi koja je preovlađivala kad je na porodičnim skupovima prisutan i Vilhelm.

Poput većine svojih evropskih vladarskih srodnika, porodice Hesena i Romanova uvek su smatrale Vilhelma bezosećajnim, te su ga sistematski ignorisale; mnogi su prema njemu gajili najveći prezir. On je posedovao – kako beleži grof Mosolov, načelnik Kancelarije Ministarstva carskog dvora – „naročit dar da uznemiri svakog ko mu se nađe blizu“. Nikolaj nije podnosio Vilhelmovo despotsko ponašanje i uvek ga je držao na odstojanju, kao i njegov otac Aleksandar III pre njega. Pa i Aleksandra je prema svom bratu od tetke oduvek osećala „urođenu averziju“ i često je izmišljala da je „muči glava“ kad se preteći pojavi na pomolu ručak ili večera s Vilhelmom. Nemilosrdna je kada je posredi njen brat od tetke: „On je glumac, neviđen komedijant, lažna persona“, saopštiće jednoj osobi iz svoje svite.⁸

Vilhelmov engleski rođak Džordž – koji je 1901, nakon smrti stare kraljice, postao princ od Velsa – i njegova žena, polu-Nemica Meri, dosta su se bolje slagali s kajzerom. Iako je privatno Meri smatrala da Vilhelmovo nepredvidljivo ponašanje povremeno „pravi sprdnju od vladara“, i ona i njen muž pokazivali su prema njegovim nastranostima veću prirodnu toleranciju. Delom je to bilo iz lojalnosti prema jakim sponama s Pruskom koje je za života unapređivao Džordžov deda princ Albert, onda kad se njegova i Viktorijina najstarija ćerka Viki udala za Vilhelmovog oca, budućeg pruskog cara.⁹ Neko vreme je između te dve vladarske kuće vladao uvreženi osećaj „duboke dinastičke odanosti“ svemu

nemačkom, zasnovan na stogodišnjem ili čak dužem boravku Hanoveranaca na prestolu Britanije pre Viktorije.¹⁰ To potvrđuje jedna rođaka, princeza Marija Batenberška (kći kneza Aleksandra od Hesena i na Rajni), koja napominje da se „nikad nije osećala većom Nemicom“ nego kad je kraj kraljice Viktorije. Za kraljičinog života, „uzimalo se zdravo za gotovo da se u porodici obilato i tečno govori nemački“.¹¹ Ali posle Viktorijine smrti Vilhelm će voditi borbu da zado-bije podršku svog ujaka Bertija, sada kralja Edvarda VII; Vilhelmovo grubijansko i ratoborno držanje nimalo nije unapredilo savez s Britanijom koji su njegovi majka i otac dugo negovali. Agresivnom kolonijalnom ekspanzijom dodatno se zamerio Britancima, a krajem veka je između ovih dveju zemalja već preovladavalo i hladno političko i diplomatsko raspoloženje. Za vreme vladavine kralja Edvarda VII „uvek se imao utisak da u vazduhu čeka grom“ kad god je po obavezi morao da se sastane sa svojim sestrićem kajzerom.¹²

Nasuprot njemu, danski vladari, po rečima kraljice Viktorije, uvek su bili „usamljen i upečatljiv“ izuzetak u disharmoničnim odnosima među tolikim njenim drugim evropskim srodnicima.¹³ Održavali su tople veze sa svojim britanskim i ruskim rođacima, zahvaljujući tome što su se danske sestre Aleksandra i Dagmar udale u te vladarske kuće, prva 1863, druga 1866. Kao mladi roditelji, Nikolaj i Aleksandra su nekoliko puta skoknuli na nezvanični letnji izlet u Fredensborg, do „apape“ i „amame“ (kako su nazivali danskog kralja Kristijana IX i njegovu ženu kraljicu Lujzu). Upravo će se tu između braće od tetaka – Dagmarinog sina carevića Nikolaja, i Aleksandrinog sina Džordža, princa od Velsa – razviti čvrsto prijateljstvo. Uistinu, još te davne 1883, prilikom jednog porodičnog odmora u Fredensborgu, Džordžova sestra Mod prvi put primećuje petnaestogodišnjeg „dragog *malog*

Nikija“. Poput svih drugih, i ona zapaža koliko je zaljubljen u Aliks od Hesena i zadirkuje Nikolaja zato što je predmet njegovog divljenja viši od njega. No bez obzira na to, kada su Niki i Mod viđeni zajedno na svadbi princa Džordža i princeze Meri od Teka u Londonu 1893, njegov otac (tada još princ od Velsa) upitao je svoju taštu, kraljicu Lujzu, ne bi li možda bilo nade za brak između Nikija i Mod. Kraljica je to smatrala rđavom zamišlju; Mod je bila „veoma slatka, ali previše samovoljna“.¹⁴

Dinastički savezi vrzmali su se stoga po glavi budućeg kralja Edvarda VII isto koliko i po kajzerovoj glavi, iako su Vilhelmove provodadžijske ambicije bile tek deo grandioznog plana da se stvori moćni novi *Zollverein* – kontinentalna alijansa Nemačke, Rusije i Francuske. Jedan od načina da to osigura bio mu je da usmeri Aliks od Hesena u pravcu Nikolaja Ruskog. Možda je, u neobuzdanijim vodama svoje žive mašte, Vilhelm negovao viziju da postane drugi Fridrih Veliki, pruski monarh koji je bio ključni posrednik u ugovaranju braka njegove nemačke rođake Sofije od Anhalt-Cerbst-Dornburga, a time i u njenom usponu na ruski presto pod imenom Katarina Velika. Nova carica Aleksandra, međutim, nikada neće pokazati nimalo Katarinine širine vidika niti njene energije. Štaviše, od svoje majke Alis nasledila je prozaične, domaćinske viktorijanske vrednosti – pružanje primera drugima, osećaj dužnosti, moralnost, svest o službi. Ali makar će u jednome Aleksandra kasnije demonstrirati instinkt zajednički njoj i njenom bratu od tetke Vilhelmu: u svojoj duboko usađenoj veri u apsolutističku autokratsku moć.

Vilhelmova majka, carica-udova Viktorija, izvesno se nadala da će uspon njene sestričine Aleksandre na ruski presto u novembru 1894, nakon iznenadne smrti Aleksandra

III, možda uroditi poboljšanjem odnosa između Rusije i Nemačke. U narednim godinama, sve do 1908, Nikolaj i Vilhelm će se često posećivati povodom vojnih manevara, smotri flote ili naprosto da bi uživali u streljanju divljači u okolini svojih lovačkih kuća po pruskim i ruskim carskim zabranama u Poljskoj. Čak su zajedno išli na krstarenje jah-tama – Romanovi na carskoj jahti *Štandard*, kajzer na *Hoencolernu* – u vodama Kila i oko finskih ostrvaca. Ali prečesto je drčni, nametljivi kajzer uspevao da izžvcira sve oko sebe.¹⁵ Uprkos tome, Vili u svojim pismima stalno uverava Nikija u svoju ljubav i odanost; uostalom, obojici je zajednička ista fundamentalna vera u njihovo božansko pravo suverena. „Mi, hrišćanski kraljevi i carevi, imamo jednu svetu dužnost koju nam je dodelilo nebo“, reći će Nikiju. „A ona je da očuvamo načelo *'von Gottes gnaden'* [milošću božjom].“¹⁶

Krštenje carevića Alekseja 1904. biće kulminacija zbližavanja s Vilhelmom, kada će biti pozvan da kumuje, što je možda više bilo čin diplomatskog laskanja nego rodbinske ljubavi. Vilhelm je s nestrpljenjem predviđao rođenje „lepog sinčića“ još od Nikolajevog i Aleksandrinog venčanja 1894, ali morao je da čeka gotovo deset godina – prošaranih prispećem četiri devojčice – pre no što će se roditi žuđeni carević.¹⁷ Oduševio se što mu je na taj način ukazana počast i nadao se da će mali Aleksej „kad odraste, biti hrabar vojnik i mudar i moćan državnik“, te „zrak sunca vama oboma dok ste živi“.¹⁸

Posle godinu dana, u vreme rusko-japanskog rata, a u svetlu alijanse između Britanije i Japana iz 1902, Vilhelm je svim silama radio na sticanju Nikolajeve političke lojalnosti. Njegova dugoročna ambicija oduvek je bila ta da svog rođaka iz Rusije preuposli ratom u Istočnoj i Srednjoj Aziji kako bi ostao čist put njegovim ličnim ambicijama za nemačku

prevlast u Evropi.¹⁹ Godinama je u pismima poučavao Nikolaja o političkim i vojnim opcijama. A sada, u julu 1905, iskoristio je carev pali duh u trenutku kad ga je izmoždio jedan katastrofalni rat i dognao ga na tajni sastanak na finskom ostrvu Bjerke. Tu je Vilhelm nagovorio podložnog Nikolaja da potpiše njihov lični „mali dogovor“, sporazum o odbrani po kom bi Rusija i Nemačka pritekale jedna drugoj u pomoć u slučaju napada, što je očigledno bilo smišljeno da bi se potkopao savez Rusije s Francuskom iz 1894. Srećom, Nikolajevi savetnici odbili su da potvrde njegov potpis i sporazum je poništen.

Otad će, u dugom, sporom tinjanju koje će voditi ka izbijanju rata 1914, biti sve jasnije da je Nikolajev i Aleksandrin odnos s njihovim nemačkim rođakom „obojen izvesnom merom latentnog i gotovo instinktivnog neprijateljstva“ – a ta činjenica će imati ključnu težinu u poznijim događajima ove priče.²⁰ Što se Nikolaja tiče, za njega je bilo jedno ako se dva vladara obraćaju jedan drugome po porodičnim imenima od milošte, Vili i Niki, ali sasvim stoto „priklanjati slovensku glavu pred nemačkom dobronamernom asimilacijom“. Kako zapaža Moris Igan, ambasador Sjedinjenih Država u Danskoj: „Car može zvati imperatora kakvim god umiljatim epitetom želi, ali to ne podrazumeva i političko prijateljstvo.“ Ni Nikolaja ni Aleksandru nije impresionirao Vilhelmov bombastični militarizam, niti pak njegov manični doživljaj hoencolernske veličine.²¹ Iganov zaključak glasi da će se „Nemačka i Rusija podohvatati za guše čim finansijeri to budu odobrili“.²²

Nasuprot tome, i na veliko Vilhelmovo zgražavanje, između ruske i britanske vladarske porodice bila je poslednjih godina uočljiva sve jača bliskost. Ljudi su uvek komentarisali Nikolajevo vaspitanje i besprekorno znanje engleskog,

stečeno zahvaljujući tome što je odrastao uz engleskog učitelja Čarlsa Hita, koji ga je učio tradicionalnim vrednostima elitnih škola, fer igri i džentlmenskom ponašanju.²³ Još otkako je 1894. Nikolaj prvi put posetio kraljicu Viktoriju u Vindzoru, pominje je s velikom naklonošću kao „baku“, a kad je kraljica 1901. umrla, piše svom rođaku Džordžu: „Potpuno sam siguran da će uz tvoju pomoć [...] prijateljski odnosi između naših dveju zemalja postati još prisniji nego u prošlosti [...]. Neka novi vek spoji Englesku i Rusiju radi uzajamnih interesa i radi sveopšteg mira na čitavom svetu.“ Ubuduće će princ od Velsa (docniji kralj Džordž) ponavljati u pismima svoja uveravanja da je on „Uvek, najdraži Niki, tvoj istinski odani rođak i prijatelj koji te voli“.²⁴ Imali su mnogo zajedničkog, posebno u pogledu nerazmetljivog porodičnog života i ljubavi prema miru seoskih predela.

U paketu s toplijim odnosima s Rusijom, nakon trijumfalne državne posete kralja Edvarda, 1903. je inicirana britanska antanta s Francuskom. Naredne godine je usledila *Entente-Cordiale*, a 1907. nova Trojna antanta Britanije, Francuske i Rusije. Na nju se gledalo kao na već okasnelu i nužnu odbrambenu protivtežu Trojnom savezu koji je 1882. skovao Vilhelmov deda sa Italijom i Austrougarskom. U doba kraljice Viktorije Rusija je bila tradicionalni neprijatelj i zemlja prema čijim je ekspanzionističkim ambicijama u Srednjoj Aziji ona gajila patološko nepoverenje. Međutim, već 1908, kada se rođak Vili bacio na intenzivan program izgradnje brodova i brzog uvećanja nemačke borbene flote, postala je očigledna preka potreba za političkim zbližavanjem Britanije i Rusije kako bi se tome suprotstavile. Bez obzira na to, mnogi u britanskoj vladi, kao i štampa, u Nikolaju vide despota i otvoreno kritikuju caristički režim i njegov drakonski sistem zatvora i progonstava.

Logiku ove nove alijanse i onog što će on sam nazivati „sindikatom kraljeva“ uvideće upravo pragmatični Edvard VII. Nikolaj, večita slamka na vetru, podložan uticaju svojih politički sposobnijih i dominantnijih vladarskih rođaka, plutao je sve dublje u britansku sferu uticaja. Trenutno je Edvardova forma lične vladarske diplomatije i dalje bila delotvorna. U junu 1908. konačno će doći u zvaničnu posetu Rusiji – premda morem, iz bezbednosnih razloga – i susresti se s Nikolajem u estonskoj luci Revelju (današnjem Talinu) na Baltiku, u to doba još u posedu Ruskog carstva. Planirana prividno kao porodični skup, ova poseta je unela „lični detalj vladarskog prijateljstva [...] da bi se raščistilo svako zaostalo nepoverenje“ i dodatno učvrstila englesko-ruske odnose. Takođe je Edvardu pružila priliku da ponudi Nikolaju vredni dar sopstvenog znatnog političkog iskustva.²⁵

Uprkos gundanju poslanika Laburističke stranke Remzija Makdonalda da kralj ne bi trebalo da se „petlja s jednim bićem koje je okrvavilo ruke“, Edvard je u Revelju načinio velikodušan gest i proglasio Nikolaja admiralom Britanske flote, a Nikolaj je na kompliment uzvratio time što je proglasio Edvarda admiralom Carske mornarice.²⁶ Po svršetku dvodnevnog unapređenja međunarodnih odnosa, s namenom, kako beleži *Tajms*, „da se uspostavi mir u svetu“, atmosfera između „suverena dvaju najvećih carstava pod suncem“ odisala je „srdačnim poverenjem“, što je kajzera razbesnelo kad je vest stigla do njega.²⁷ Privatno je Edvard bio ozbiljno nepoverljiv prema Nikolajevoj vladarskoj sposobnosti i smatrao ga je „žalosno nerazvijenim, nezrelim i reakcionarnim“, ali Edvard je bio spretan i taktičan diplomata koji je (za razliku od svog sestrića kajzera) utisak ostavljao primerom, a ne pametovanjem, te je sledeće godine pozvao Romanove u Britaniju.